

Technologia wiki jako przedmiot badań literackich

10.18318/978-83-65573-14-8.18

Archidiakon wpatrywał się przez pewien czas w gigantyczną budowlę, po czym, z westchnieniem wyciągając prawą dłoń w kierunku drukowanej książki, co leżała otwarta na stole, a lewą w kierunku katedry, rzekł przenosząc smutne spojrzenie z książki na kościół: – Biada! To zabije tamto.

Victor Hugo Katedra Marii Panny w Paryżu

Wraz z pojawianiem się nowych mediów rozszerza się obszar badawczy literaturoznawstwa. Wynika to z użyteczności narzędzi wypracowanych przez tradycyjne nauki o literaturze w pojęciowym ujmowaniu nieznanych dotychczas elektronicznych form tekstualnych, ich morfologii, stylistyki, genologii czy retoryki. Nawet bowiem najbardziej nowatorskie elektroniczne gatunki wypowiedzi dają się usytuować w kontekście historii piśmiennictwa. Jednym z owych tekstualnych fenomenów jest technologia wiki wraz z jej najbardziej znanym zastosowaniem, Wikipedią, elektroniczną publikacją opartą na modelu otwartego autorstwa społecznościowego. Mimo że, jak dowodzą statystyki oglądalności stron w światowym internecie, stanowi ona jedno z najczęściej dziś stosowanych źródeł informacji, paradoksalnie nie jest uważana za źródło wiarygodne, a czasem jest wręcz traktowana jako synonim merytorycznej niezetelności. Już choćby z tej przyczyny stanowi ona fascynujący przedmiot badań – również dla przedstawicieli nauk humanistycznych. Celem tego artykułu jest zaprezentowanie perspektyw, jakie w tej mierze otwierają metodologie zaliczane do szeroko rozumianych badań literackich.

Idąc za kluczowymi dla teorii tekstu kultury elektronicznej ustaleniami George'a Landowa, można dostrzec w Wikipedii realizację struktury pozbawionej centrum, spontanicznie rozrastającej się na wzór kłacza wedle prawideł intertekstualnej mechaniki (Landow 2006: 56-62). Specyficzna dla wikitekstu dynamika autorstwa prowadzi do powstania komunikatów, których hermeneutyczna analiza wymaga niekiedy daleko idącej ostrożności, niezbędnej do uniknięcia licznych pułapek, jakie czyhają na czytelnika nieobezanego z nową formą. Wysiłki lekturowe niewątpliwie opłacają się, gdyż tego rodzaju narzędzie społecznościowego agregowania wiedzy powoli okazuje się skuteczniejsze niż tradycyjny, XVIII-wieczny model encyklopedii, stosowany bez wielkich zmian do wczoraj, jeśli za miarę skuteczności uznać łatwość dostępu do aktualnej i możliwie wszechstronnej wiedzy na dowolny temat oraz liczbę użytkowników. Z drugiej strony traktowana jako uniwersum nowych zjawisk tekstualnych Wikipedia dostarcza materiałów, które na drodze odpowiedniej analizy badawczej mogłyby pozwolić na lepsze zrozumienie funkcjonowania języka w uniwersum elektronicznych środków przekazu.

Na wstępie warto wprowadzić rozróżnienie między samą technologią wiki, czyli oprogramowaniem pozwalającym na edycję strony internetowej z poziomu przeglądarki, a Wikipedią, będącą jednym z zastosowań owego oprogramowania. Celem studiów nad wiki (*wikistudies*) jest badanie wszelkich fenomenów związanych z tą technologią, wikipedystyka zaś to ich subdyscyplina ograniczona do badań Wikipedii.

Idea wiki

„Wikiwiki” oznacza w języku hawajskim „szybko”. Anegdota głosi, że tak nazywał się autobus, którym w roku 1995 miał udać się

na lotnisko Ward Cunningham, amerykański informatyk, który pracował wówczas nad oprogramowaniem służącym do szybkiej publikacji w sieci, umożliwiającym jednocześnie zdalną współpracę. Zamiast „QuickWeb” postanowił nazwać je „WikiWikiWeb”, co niewątpliwie kojarzyło się z nazwą raczkującej wówczas World Wide Web. Szczegóły te poznajemy z korespondencji z redaktorem American Heritage Dictionary na temat etymologii słowa „wiki”, którą Cunningham zamieszcza na swojej stronie (2003).

Stworzona przez niego działająca do dziś witryna internetowa pozwala na edycję treści bezpośrednio w oknie przeglądarki, bez potrzeby używania zewnętrznego edytora tekstu, oraz samodzielne przesyłanie danych na serwer. Wszystkie te czynności zostają zautomatyzowane przez aplikację. Również język znaczników, w którym treści są zapisywane, stanowi znaczne uproszczenie w stosunku do HTML-a, formatu czytelny dla przeglądarki internetowej. Obie te innowacje – techniczna oraz logiczno-językowa – doprowadziły do obniżenia progu wejścia w nową technologię publikacji. Dzięki użyciu wiki strona internetowa daje się dowolnie kształtować, staje się plastyczna, a elektroniczna komunikacja społeczna – w pełni dwukierunkowa. Na platformie wiki realizuje się poststrukturalistyczna utopia pełnej elastyczności komunikatu, gdyż może on być edytowany przez czytelnika w trakcie lektury. Tekst wiki reprezentuje nieograniczonych rozmiarów tablicę z rozrzuconymi na niej kawałkami kredy i gąbkami: każdy może coś napisać lub zetrzeć – wedle własnego uznania.

Dzieje Wikipedii

Historię idei otwartej encyklopedii, nie tylko dostępnej bezpłatnie, ale również dostarczającej materiałów nieobjętych prawem autorskim, należałoby zacząć od Richarda Stallmana i jego projektu

GNU¹. W swym „Manifeście GNU” ogłoszonym w roku 1985 Stallman przedstawiał ideę stworzenia zestawu oprogramowania komputerowego, spełniającego wszelkie potrzeby użytkowników komputerów, które powstałoby dzięki pracy programistów-wolontariuszy i byłoby własnością wspólną (Stallmann 1985). Idea GNU z biegiem lat, mimo porażek, prosperowała, stając się zaczynem ruchu otwartych źródeł (*open source*). Ewoluowała i wzbogacała się o nowe aplikacje oferujące coraz szerszy pakiet funkcjonalności. W roku 1999 Stallman zaproponował utworzenie otwartej encyklopedii, która obejmowałaby wszystkie dziedziny wiedzy oraz mogła służyć jako bezpłatne źródło materiałów edukacyjnych (Stallman 1999).

Powyższa propozycja została zrealizowana w postaci GNUpe-dii, przemianowanej następnie na GNE²:

GNE to biblioteka opinii, próba wszechstronnej dokumentacji wszelkiej ludzkiej myśli³ (Welcome to GNE).

„Biblioteka opinii” miała powstać w procesie crowdsourcingu. Każdy internauta mógł dodać hasło, pojawiało się ono online po akceptacji moderatora. Na treści nie były nakładane niemal żadne ograniczenia, poza zakazem umieszczania materiałów objętych prawem autorskim, kodu, który mógłby prowadzić do zakłócenia działania GNE, reklam oraz bezsensownych ciągów znaków (GNE Help – Moderators).

GNE rozpoczęła działalność w roku 2001 (Arena 2001). Rok wcześniej ruszyło przedsięwzięcie o nazwie Nupedia. Ta encyklopedia również była realizacją idei GNU, a więc miała dostarczać

¹ Skrót GNU rozwija się jako „GNU’s Not Unix”.

² Analogicznie do GNU, skrót GNE rozwija się jako „GNE is Not an Encyclopedia” (Welcome to GNE)

³ Jeśli nie zaznaczono inaczej, przekład mój, K.G.

treści na otwartych licencjach. Nie zastosowano tu jednak technologii wiki. Twórcy Nupedii Jimmy Wales i Larry Sanger wprawdzie zachęcali wszystkich internautów do uczestnictwa w przedsięwzięciu, ale nadsyłane teksty miały być recenzowane i dopiero potem publikowane (About Nupedia).

Projekt rozwijał się w ślimaczym tempie. Po roku pracy gotowych było jedynie kilkanaście haseł. Redaktor Nupedii Larry Sanger zdecydował się stworzyć odnogę projektu przy użyciu wiki, do czego doszło w styczniu 2001 roku. Zastosowanie platformy typu wiki oznaczało tym samym rezygnację z recenzowania publikowanych haseł na rzecz ewentualnej korekty *post factum*. Rezultaty nie dały na siebie długo czekać, po dwóch miesiącach na Wikipedii znajdowało się już 150 haseł, a pod koniec roku – 15 tysięcy. Obecnie ich liczba wynosi ponad 4 miliony w wersji angielskojęzycznej, a do tego dochodzi 9 wersji językowych o objętości powyżej miliona artykułów każda oraz ponad dwieście innych wersji językowych, włączając w to język śląski, kaszubski, jak również języki sztuczne (esperanto, volapük) oraz martwe (łacina, niemal 100 tys. haseł⁴). Łącznie we wszystkich wersjach językowych sumaryczna liczba haseł przekracza 20 milionów (Jemieliński 2013: 29).

To jednak nie koniec tej historii. Nowy jej rozdział został rozpoczęty przez Larry'ego Sangera, który odszedł z Wikipedii i w roku 2007 założył Citizendium. Projekt ten, oparty na oprogramowaniu wiki, udostępnia swą zawartość na licencji Creative Commons, ale autorzy muszą podczas rejestracji wpisać swe dane osobowe, które są weryfikowane przez redaktorów, a zatem wykluczona jest współpraca anonimowa. Witryna funkcjonuje do dziś, w tej chwili (9 grudnia 2013 roku) oferuje ponad 16 tysięcy haseł (Welcome to Citizendium).

⁴ Stan na 9 grudnia 2013 roku.

1. Problemy wikipedystyki

Sens etymologiczny terminu „encyklopedia” byłby mniej więcej taki jak „nauczanie wszechstronne (w koło)” (*en kyklo paideia*). Intencją tego gatunku piśmiennictwa jest więc z jednej strony objęcie wszelkich dziedzin ludzkiej wiedzy, z drugiej zaś efekt edukacyjny. Obowiązujący do dzisiejszych czasów model encyklopedii powstał w oświeceniu i zakładał, że omówienie całości ludzkiej wiedzy możliwe jest w wydawnictwie drukowanym, za sprawą grupy encyklopedystów reprezentujących najwyższe kompetencje w swojej dyscyplinie.

Model Wikipedii sugeruje, że zebranie całości korpusu wiedzy może się dokonać wskutek działań olbrzymiej liczby użytkowników, którzy dysponują bardzo różnym poziomem wiedzy w zakresie danej dyscypliny. „Niewidzialna ręka” technologii wiki sprawia, że efekty użycia obu strategii są w miarę podobne. Badania przeprowadzone przez czasopismo „Nature” pokazały, że pod względem wiarygodności Wikipedia niewiele ustępuje Britannice (Giles 2005)⁵. Znaczący zagadnienia zwracają uwagę na to, że wiarygodność hasła Wikipedii wzrasta proporcjonalnie do jego wieku (Luyt et al. 2008). Dłuższy czas funkcjonowania hasła online powoduje, że zwiększa się szansa na wykrycie usterek, które natychmiast mogą zostać usunięte.

Wikipedia jako zjawisko z porządku kultury i techniki jednocześnie doczekała się już osobnej dziedziny wiedzy jej poświęconej. Najwięcej zainteresowania badawczego, oprócz przywołanej już kwestii jakości informacji zawartej w Wikipedii, przyciągają takie problemy, jak socjologiczne badanie społeczności czytelników i edytorów Wikipedii, dynamika produkcji treści, możliwe

⁵ Badania zostały przeprowadzone na kilkunastu hasłach przez w większości anonimowych naukowców-ekspertów. Lista wykrytych błędów w obu encyklopediach dostępna jest na stronie internetowej czasopisma „Nature” (Giles 2005).

zastosowania w edukacji na różnych szczeblach, geograficzne nierównoważenie (*geographical imbalance*) czy nierówność płciowa (*gender bias*).

W potocznej opinii społeczność wikipedystów stanowi grupę oderwanych od świata nastoletnich geeków. Badania przeprowadzone w roku 2011 pokazują, że 61% edytujących mogło pochwalić się wykształceniem wyższym, w tym 35% posiadało stopień licencjata, 18% mogło wylegitymować się stopniem magistra, a 8% – doktora. Średnia wieku wikipedystów wynosiła 32 lata, a jedynie 27% z nich miało nie więcej niż 21 lat (Jemielniak 2013: 35).

Jeśli chodzi o badania dotyczące procesu powstawania treści, to do jego ilościowego ujęcia badacze wprowadzają jednostkę miary odzwierciedlającą oglądalność poszczególnych słów (*persistent word views*, PWV). Jest to wskaźnik analogiczny do oglądalności (ilości wyświetleń) strony internetowej, jednak oznacza się większą „rozdzielczością” i precyzją, gdyż odnosi się do pojedynczych słów. Badaczom nie wydało się miarodajne zliczanie wkładu użytkownika jako ilości słów przezeń wprowadzanych, za stosowne uznali użycie wag obrazujących faktyczną użyteczność treści, odzwierciedlaną przez ilość wyświetleń. Mierzony jest w ten sposób nie tylko czysto ilościowy wkład użytkownika, ale także wartość owego wkładu, o której zaświadczać ma liczba wyświetleń słowa na ekranach czytelników. Zostaje w ten sposób uwzględniona prowizoryczność i tymczasowość pewnej części wprowadzanych treści, które bardzo łatwo mogą zostać usunięte. Jeśli dane słowo ma wysoki czynnik PWV, oznacza to, że wikipedyści uznali je za warte zachowania. Jedno z badań używających tego wskaźnika pokazało, że 10% edytorów jest odpowiedzialnych za 80% PWV, co skądinąd w przybliżeniu zachowuje zgodność z zasadą Pareto (Priedhorsky et al. 2007).

Wedle rozpowszechnionego mniemania rola Wikipedii w edukacji może być wyłącznie destrukcyjna. Nauczyciele widzą w niej

jedynie ściągawkę, na podstawie której wypracowania i prace roczne produkowane są niby centony – literackie „fachmany” czy patchworki, w całości zszyte z cytatów innych utworów. Nielegitymizowana przez autorytet oficjalnych instytucji zawarta w niej wiedza dostarczana z niewiadomych źródeł nie może ich zdaniem wnieść niczego dobrego w i tak zac zadane już przez Sieć umysły uczniów. Inną perspektywę wskazuje IJsbrand van Veelen, reżyser filmu *Prawda według Wikipedii* (2008). Wyrusza on z kamerą do Afryki, gdzie o komputer i internet łatwiej niż o podręcznik szkolny. Wikipedia okazuje się z tej perspektywy bezcennym materiałem dydaktycznym: nie tylko dostarcza wiedzy o faktach, przy czym tekst elektronicznego podręcznika ilustrowany jest obrazem, dźwiękiem i filmem, ale także pozwala na trenowanie kompetencji w zaawansowanej obsłudze komputera, wykraczającej poza użycie edytora tekstu oraz przeglądarki. Widzimy uczniów, którzy za zachętą nauczyciela przeglądają nie tylko same hasła, ale również strony ich dyskusji. Daje im to pełen wgląd w mechanizm powstawania treści w Wikipedii. Nie ma wątpliwości, że ci nastoletni Afrykańczycy dysponują wyższymi kompetencjami komputerowymi niż europejscy nauczyciele odsądzający Wikipedię od czci i wiary. Dzięki dwukierunkowości technologii wiki pojawia się coś więcej. Gdy uczniowie tworzą i publikują hasła w ojczystym języku suahili, to przyczyniają się jednocześnie do istotnego wzrostu obecności tego języka w globalnej sieci komunikacyjnej.

Przykład ten wskazuje na kolejne zagadnienie intensywnie rozpatrywane przez badaczy Wikipedii, a mianowicie geograficzną nierównomierność w rozmieszczeniu jej edytorów (*geographic imbalance*). Występuje tu wyraźna nadreprezentacja Ameryki Północnej i Europy, co wiąże się z bardziej rozpowszechnionym dostępem do technologii komunikacji elektronicznej. Skutkiem tego jest nie tylko przewaga haseł dotyczących tych właśnie obszarów geogra-

ficznych, ale, co bardziej dotkliwie, również w hasłach odnoszących się do kwestii związanych z obszarami niedoreprezentowanymi dominuje spojrzenie „Globalnej Północy”.

Kolejny temat wywołujący emocje i prowokujący do różnego rodzaju badawczego wglądu i podejmowania prób jego weryfikacji oraz rozwiązania to nierówność płciowa w grupie edytorów i jej skutki dla zawartości merytorycznej Wikipedii (*gender bias*). Wedle różnych badań od 80 do 90% osób tworzących Wikipedię to mężczyźni. Odbija się to na tematyce rozwijanych haseł, które bardzo często dotyczą „męskich spraw”. Również w sposobach ujęcia wielu kwestii można w Wikipedii natknąć się na brak genderowej wrażliwości. Jednym z fenomenów, na które zwraca się w tym kontekście uwagę, jest rozbudowana kategoria „Aktorki porno” oraz „Aktorzy porno” zawierająca ze znanstwem opracowane liczne hasła. Można by zapewne snuć na poły psychoanalityczne wyjaśnienia wiążące się z genezą projektu Wikipedii, która powstała jako własność firmy Bomis – jednym z obszarów działalności było udostępnianie treści pornograficznych w internecie.

Mimo młodego wieku wikipedystyka to już dziś poważna dziedzina badań naukowych. Organizowane są konferencje, o których informacje dystrybuowane są przez listę dyskusyjną⁶, a omówienia ostatnio opublikowanych prac, konferencji naukowych oraz innych elementów wikipedystycznego życia naukowego można znaleźć na łamach wydawanego od trzech lat internetowego miesięcznika „Wikimedia Research Newsletter”⁷. Na specjalnym portalu badawczym⁸ możemy odnaleźć bibliografie, repozytoria artykułów naukowych na tematy wikipedystyczne, repozytoria danych, na-

⁶ Zob. <https://lists.wikimedia.org/mailman/listinfo/wiki-research-1> (9.12.2013).

⁷ Zob. https://meta.wikimedia.org/wiki/Research:Newsletter/2013/November#Does_.22cultural_imperialism.22_prevent_the_incorporation_of_indigenous_knowledge_on_Wikipedia.3F (9.12.2013).

⁸ Zob. <https://meta.wikimedia.org/wiki/Research:Index> (9.12.2013).

rzędzia w postaci aplikacji pozwalających na analizy statystyczne i wizualizację danych.

Spośród bogactwa ujęć metodologicznych, jakie możemy znaleźć, buszując po wyżej wymienionych repozytoriach, zaprezentuję poniżej trzy tematy, które mogłyby przyciągnąć uwagę teoretyka dyskursu:

1. studia kulturowe,
2. wiki feminizm,
3. badania z zakresu komunikacji literackiej.

(1) Jeśli chodzi o pierwszą kategorię, to reprezentuje ją rozprawa na temat różnic narodowych między następującymi wersjami językowymi Wikipedii: francuską, niemiecką, japońską i holenderską. Tym razem badacze sięgają po metodę analizy treści, stosując przy tym zestaw wymiarów opisujących różnice kulturowe zaproponowane przez Geerta Hofstede (Pfeil 2006). Badając hasło „gra” we wszystkich wyżej wymienionych językach, a konkretnie historię owych haseł, starali się oni zinterpretować za pomocą terminologii Hofstede charakter współpracy anonimowych internautów nad hasłem, biorąc pod uwagę to, jakiego rodzaju edycje się pojawiały: korekty, uzupełnienia, usunięcia czy wandalizmy. Badanie miało charakter ilościowy, statystyczny, a w jego konkluzjach badacze wskazują, że różnice kulturowe znane ze świata realnego przenoszą się w świat wirtualny (Pfeil 2006).

Podobne podejście zastosowały autorki rozprawy poświęconej różnicom kulturowym między Polską a USA. Jako materiał badawczy posłużyły artykuły z polsko- i anglojęzycznej Wikipedii poświęcone celebrytom. Badaczki wyszły od spostrzeżenia, że jedną z podstawowych zasad, której powinien podporządkować się każdy autor Wikipedii, jest zasada neutralnego punktu widzenia. Tymczasem, co pokazują badania, pojawiają się systematyczne różnice aksjologiczne uwarunkowane konfiguracją kulturową

wiążącą się z danym językiem (Callahan 2011), zatem – wbrew deklaracjom – ideał neutralności światopoglądowej nie zostaje bynajmniej osiągnięty.

Do grupy studiów kulturoznawczych trzeba również zaliczyć pierwszą opublikowaną w języku polskim monografię Wikipedii, pióra Dariusza Jemielniaka, zatytułowaną *Życie wirtualnych dzikich. Netnografia Wikipedii*, największego projektu współtworzonego przez ludzi. Tytuł przywołuje konteksty bez wątpienia bliskie antropologii kulturowej, jednak badacz przyjmuje perspektywę teorii organizacji i zagadnienia kształtowania się wewnątrzorganizacyjnej hierarchii i problematyka zarządzania organizacją interesuje go najbardziej. Niemniej jednak stanowi zarówno znakomite wprowadzenie w ogólną problematykę Wikipedii, jak i wnikliwą analizę procesu konstytuowania się jej treści z perspektywy teorii zarządzania i antropologii organizacji (Jemielniak 2012).

(2) Studia nad feminizmem i problemem *gender* w kontekście Wikipedii dotyczą przede wszystkim asymetrii profilu płciowego społeczności jej użytkowników i wynikającego stąd systemowego uprzedzenia (*systemic bias*). Kobiety okazują się mniejszością w środowisku zarówno edytorów Wikipedii, jak i jej czytelników. Także mężczyźni częściej niż kobiety deklarowali lekturę Wikipedii w wolnym czasie w celach rozrywkowych, choć jeśli chodziło o użytek w innych celach, nie odnotowano różnic płciowych. Kobiety ogólnie gorzej niż mężczyźni oceniały wartość i perspektywę projektu (Lim et al. 2010). Efekty tego są takie, że w Wikipedii, w porównaniu z Britannicą i innymi źródłami, notuje się liczne braki i pominięcia, jeśli chodzi o biografie kobiet (Reagle 2011). Badacze zwracają również uwagę, że artykuły dotyczące feminizmu lub problematyki *queer* mają większe szanse na usunięcie (Carstensen 2009).

Z drugiej strony niektórzy badacze, wbrew ponurym wizjom nowej technologii informacyjnej jako narzędzia władzy i kontroli, w otwartych projektach typu wiki dostrzegają potencjał emancypacyjny dla ludzkiej jednostki (Hansen et al. 2009). Warto zauważyć, że technologii wiki używa również „Homopedia. Wolna encyklopedia LGBT”, projekt społecznościowy istniejący od roku 2010. W samej Wikipedii tematyce tej poświęcony jest specjalny projekt (Wikiprojekt: LGBT).

(3) Badania z zakresu komunikacji literackiej koncentrują się przede wszystkim wokół problematyki autorstwa wikitekstu. Używa się w tym kontekście terminów znikający autor (Miller 2005), autor zagregowany (Jordan 2007), cyfrowy (Hartling 2009) czy zbiorowy (Chon 2012). Poniżej koncepcje te zostaną omówione szerzej, warto jednak wcześniej zauważyć, że autor, jako społeczna konstrukcja uzasadniona historycznie i adekwatna do konfiguracji kulturowo-ekonomicznej, pojawia się w chwili, gdy technologia druku pozwalała na uniezależnienie się finansowe literatów od mecenatu. Zmiana medium na elektroniczne pociąga za sobą modyfikację roli autora, gdyż tekstualność komputerowa odznacza się zupełnie inną dynamiką niż tekst drukowany. Ten ostatni zamknięty jest w papierowym kodeksie, a jego kształt określony na zawsze, póki druk nie wyblaknie, a papier nie zniszczy. Druk nie dopuszcza zmian, co najwyżej komentarze i adnotacje. Tekst elektroniczny pozbawiony jest w stosunku do poprzedniego egzystencji autonomicznej. Książka drukowana jest w pełni funkcjonalna, o ile tylko jest wystarczająco jasno w miejscu, gdzie chcielibyśmy jej użyć. Do lektury tekstu elektronicznego potrzeba dużo więcej zasobów zewnętrznych: sprzętu elektronicznego, który pozwoli taki tekst zapisany w pamięci cyfrowej odczytać, oraz energii elektrycznej. W zamian za to tekst elektroniczny nie starzeje się i jeśli tylko nie ulegnie zniszczeniu jego fizyczny nośnik, teoretycznie nie istnieje

czasowe ramy jego egzystencji. W dodatku tekst elektroniczny odznacza się doskonałą elastycznością: bez pozostawiania żadnych śladów można dokonywać na nim dowolnej liczby korekt, przy czym, dzięki rozwojowi sieci komputerowych, osoby pracujące nad jednym tekstem elektronicznym mogą znajdować się w zupełnie innych punktach przestrzeni geograficznej.

Owa łatwość współpracy nad tekstem elektronicznym skłania Norę Miller do zakwestionowania sensowności używania rzeczownika „author” i zaproponowania w to miejsce czasownika „to author” (Miller 2005: 40). Badaczka zauważa, że nawet w przypadku gatunku takiego jak list elektroniczny kwestia autorstwa może być bardzo skomplikowana. List elektroniczny często zawiera *in extenso* e-maila, na który stanowi odpowiedź. Czasem cytowane są tylko fragmenty, wyróżnione znakiem „>”, opatrywane komentarzami odpowiadającego. Teksty elektroniczne spontanicznie wchodzić ze sobą w interakcje i zrastają się bez śladów połączenia. Miller łączy nowożytne pojęcie autora ze światem druku i przekonuje nas, że w uniwersum tekstu elektronicznego nie ma ono zastosowania. Wikitekst byłby tu znakomitym przykładem: bywa, że poszczególne słowa są negocjowane przez grupy redaktorów, a ostateczne sformułowania pojawiają się jako wynik długotrwałej debaty prowadzącej do wypracowania konsensu (Jemielniak 2013: 97).

W zjawisku tym badacze dostrzegają możliwość empirycznego zbadania społecznych procesów ustalania znaczenia:

Jeśli od wielu lat zakładaliśmy, że „autor” jest w istocie interakcją między pisarzem i czytelnikiem i że wiedza powstała w tej interakcji jest niedoskonała i płynna, to czy bylibyśmy skłonni powiedzieć, że Wikipedia proces ten czyni materialnym, widzialnym i dostępnym dla badacza? (Jordan 2007: 166)

Jordan, zauważając, że jeśli w tradycyjnej, romantycznej koncepcji autorstwa nacisk położony jest na pytanie, „kto pisze?”, w przywoływanej przezeń Foucaultiańskiej teorii funkcji autora (Foucault 1999) kluczowym problemem jest, „co zostaje napisane”, to w przypadku autorstwa zagregowanego, z jakim mamy do czynienia w przypadku Wikipedii, podstawowa kwestia brzmi: „w jakim zakresie zapisany tekst reprezentuje wiedzę zbiorowości na pewnym momencie” (Jordan 2007: 164).

Florian Hartling polemizuje z tezą „śmierci autora” tekstu elektronicznego, również wikitekstu (Hartling 2009). Badacz odróżnia silne i słabe autorstwo, a także osobno traktuje kwestie autorstwa tekstów literackich i nieliterackich. Zwraca uwagę, że w tekstach literackich publikowanych w Sieci, nawet jeśli są to twory interaktywne, wymagające aktywności czytelnika, zachowana zwykle zostaje tradycyjna funkcja silnego autorstwa, sygnowanego imieniem i nazwiskiem. Słabe autorstwo pojawia się wówczas, gdy autor empiryczny znika za tekstem, a tekst symuluje brak autorstwa. Wyróżnia cztery gatunki literatury sieciowej (*Ingenious Net Literature, Collaborative Net Literature, Codeworks, Performative Projects*) i dowodzi, że w każdej z nich zostaje zachowane co najmniej słabe autorstwo. Badacz literatury sieciowej nie uważa za uzasadnione uznawania czytelnika za współautora już wówczas, gdy jego aktywność ogranicza się do hipertekstowego przemierzania ścieżek zaprojektowanych przez faktycznego autora tekstualnego czy multimedialnego przekazu.

Romantyczną koncepcję autorstwa przywołuje Margaret Chon, zauważając, że istnienie prawa autorskiego zakłada, że geniusz pisarza jest w stanie powołać do życia coś całkowicie nowego i zrywającego z tradycją na tyle, że można ów efekt autorskiej pracy uznać za jego prywatną własność. Chon konstatuje, że na „efekt autora” składają się dwa elementy: z jednej strony twórczy

geniusz, z drugiej kulturowy arbiter, który definiuje kategorie percepcji ludzkiego doświadczenia i normy kulturowe (Chon 2012: 831, 848). Zbiorowa praca nad tekstem implikuje kategorię, którą Chon określa jako romantyczny autor zbiorowy, który zachowuje obie wyżej wymienione funkcje efektu autora, jest geniuszem i arbitrem. Chon dostrzega niebezpieczeństwo wynikające z możliwości narzucenia epistemologicznej tyranii większości (Ibidem: 848), co mogłoby doprowadzić do katastrofalnych skutków, biorąc pod uwagę płciowe i geograficzne nierówności, na które zwraca uwagę nie tylko wielu przywoływanych wyżej badaczy, ale również sami wikipedyści.

Z konkluzją wysuniętą przez badaczkę można by polemizować na tej podstawie, że głosowania nie są praktyką częstą w pracach Wikipedii, stosuje się je jedynie wówczas, gdy nie sposób ich uniknąć. Natomiast podstawowym sposobem rozstrzygnięcia sporów jest dążenie do wypracowania konsensu (Jemielniak 2013: 99).

Perspektywy

Przywołane powyżej rezultaty pionierskich badań pokazują, że Wikipedia i technologia wiki mogą okazać się znakomitym polem badawczym dla teoretyków dyskursu. Przytłaczająca większość powstałych do tej pory publikacji na ten temat dotyczy aspektów technicznych, informatycznych, socjologicznych oraz psychologicznych owego środka przekazu. W przeważającej mierze są to analizy ilościowe. Badania z zakresu humanistyki rozumiejącej, uwzględniające semantykę przekazu, jego cechy jakościowe stanowią mniejszość, z której wybrane przykłady zostały zaprezentowane powyżej.

Poza zagadnieniami mieszczącymi się w nurtach wskazanych powyżej, takich jak badania kulturowe, studia feministyczne czy rozważania z zakresu komunikacji literackiej, badania nad wiki

otwierają obiecujące perspektywy dla badaczy spójności tekstu, a także zainteresowanych problemami edytorskimi. Dzięki możliwości przejrzenia wszystkich etapów powstawania każdego hasła badacz ma głęboki wgląd w dynamikę kształtowania się przekazu tekstualnego. Może śledzić ewolucję danego tekstu oraz wszechstronnie analizować scenariusz produkcji treści dzięki możliwości automatycznego porównania dwóch jego dowolnych wersji.

Opisania domaga się bogactwo ról komunikacyjnych, w jakie użytkownicy mogą wchodzić i które można by rekonstruować na podstawie empirycznego korpusu tekstowych interwencji. Poza autorami i czytelnikami na społeczność Wikipedii składają się redaktorzy, tłumacze, korektorzy i być może inne grupy użytkowników. Strony dyskusji przyporządkowane danemu hasłu stanowią znakomite świadectwa jego odbioru.

Tekst wiki wymaga również nowej teorii lektury, uwzględniającej autorstwo anonimowe, a także brak ostatecznej wersji tekstu. Namysłu wymagałby stopień przypisywania asercji poszczególnym sądom składającym się na hasła. Interesujące byłoby zbadanie relacji między faktami i interpretacjami, a także godna wysiłku próba określenia wewnątrztekstowych (ze względu na anonimowość autorstwa wikitekstu) wykładników wiarygodności treści.

Wikipedia może również stanowić obiekt badań semiotyki. Posługuje się ona specyficznym językiem, wzbogaconym o różnego rodzaju złożone formy wizualne (listy, tabelki, szablony, infoboksy, multimedia itd.), który z jednej strony pozwala w sposób efektywny prezentować zawartą wiedzę, z drugiej zaś w sposób aktywny kształtuje przekaz.

Warto zwrócić uwagę, że oprogramowanie wiki może stać się potężnym narzędziem w pracy literaturoznawcy. W pracy bibliograficznej i dokumentacyjnej może służyć jako uniwersalny format

słowników i bibliografii, a także elektroniczny katalog fiszek czy agregator bibliograficzny w rodzaju Zotero.

Można sobie wyobrazić zastosowanie wiki jako narzędzia do empirycznej analizy powstawania tekstu. Daje ono dostęp nie tylko do wytworów, ale także do całego procesu twórczego. W odróżnieniu od klasycznego edytora tekstu uwzględnia zatem nie tylko aspekt synchroniczny, ale również diachroniczny.

Dużą ostrożność trzeba zachować, opierając się na wiadomościach zawartych w Wikipedii. Podobnie jak każda inna encyklopedia, nie powinna być traktowana jako źródło faktów. Nie na tym polega funkcja encyklopedii, której, jak wskazuje sama etymologia, użytek powinien być ograniczony do – szeroko rozumianej – edukacji, również codziennej edukacji będącej nieodłącznym elementem praktyki badawczej. Choć błędów w zakresie faktów, jak wykazały przywoływane badania „Nature”, już w roku 2005 było mniej więcej tylko tyle, ile w autorytatywnych źródłach drukowanych, to jednak krytycyzm w stosunku do tekstu powinien u użytkownika Wikipedii być posunięty znacznie dalej niż u czytelnika wydawnictw drukowanych. Nawet jeśli jakość merytoryczna haseł z upływem czasu wzrasta, to zjawisko braku „niezawodności umiejscowienia” (Paul Levinson), czyli egzystencjalna efemeryczność tekstu elektronicznego sprawia, że przypisy do stron WWW szybko stają się martwe i tracą swą konstytutywną funkcję, jaką jest zapewnienie czytelnikowi możliwości sprawdzenia źródeł.

Nie da się ukryć, że Wikipedia zaliczyła serię merytorycznych lapsusów. Przykładem byłby casus Philipa Rotha, który bezskutecznie próbował skorygować nieprawdziwe informacje na temat własnej powieści pt. *Ludzka skaza*. Nie miało znaczenia, że tożsamość pisarza nie została podważona. Rzecz w tym, że do wprowadzenia korekty niezbędne było jej poświadczenie za pomocą źródeł pisanych. Ustne świadectwo, nawet samego pisarza, nie

było wystarczające. Sprawa stała się przyczyną publikacji przez Rotha na łamach „The New Yorker” otwartego listu w tej sprawie, po czym korekta została bezzwłocznie wprowadzona – gazetowa publikacja stała się źródłem, którym można było ową interwencję poprzeć (Jemielniak 2013: 43). W Polsce przypadek analogiczny stał się udziałem Joanny Bator, której nie pozwolono poprawić błędnej daty urodzenia w swoim biogramie.

Wikipedia powinna być postrzegana, jak wskazują sami wikipedyści, jako „encyklopedia pierwszego kontaktu”, a naukowe jej wykorzystanie oparte na krytycznej refleksji nad jej istotą jako źródła wiedzy⁹. Niemniej jednak bywa cytowana, co jest skwapliwie odnotowywane – oczywiście w Wikipedii (Wikipedia As an Academic Source).

Diagnozy Andrew Keena dotyczące wartości kulturowych powstających w paradygmacie kultury uczestnictwa, której Wikipedia jest sztandarowym przykładem, są dość pesymistyczne. Uważa on, że działa tu prawo Greshama: bardziej wartościowe treści wypierane są przez treści mniej wartościowe, a każda wizyta na stronach Wikipedii oznacza tym samym jedną wizytę mniej na stronach Britanniki (Keen 2007).

Niezależnie od merytorycznej wartości argumentów Keena i innych krytyków Wikipedii i Web 2.0, nie ma wątpliwości, że po raz kolejny spełni się przepowiednia archidiacona i nie bacząc na ludzkie uczucia i pragnienia, „to zabije tamto”.

⁹ Użyteczne wskazówki w tym zakresie można znaleźć w stosownym artykule Wikipedii: http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Researching_with_Wikipedia (9.12.2013).

Bibliografia

- About Nupedia, <http://web.archive.org/web/20000817023659/http://www.nupedia.com/about.shtml> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Arena Hector Facundo *Bug-gnupedia]Hello, This is the project*, 2001, <http://lists.gnu.org/archive/html/bug-gne/2001-01/msg00012.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Callahan Ewa S., Herring Susan C. *Cultural bias in Wikipedia content on famous persons*, „Journal of the American Society for Information Science & Technology”. Oct 2011, vol. 62, issue 10.
- Carstensen Tanja *Gender Trouble in Web 2.0: Gender Relations in Social Network Sites*, Wikis and Weblogs, „International Journal of Gender, Science and Technology” 2009, vol. 1, no. 1.
- Chon Margaret *The Romantic Collective Author*, „Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law” Summer” 2012, vol. 14, issue 4.
- Cunningham Howard G. *Correspondence on the Etymology of Wiki*, 2003, <http://c2.com/doc/etymology.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Foucault Michel *Kim jest autor?*, w: jego, *Powiedziane, napisane. Szaleństwo i literatura*, przeł. T. Komendant, Warszawa 1999.
- Giles Jim *Internet encyclopaedias go head to head*, „Nature” 438 (15 December 2005) <http://www.nature.com/nature/journal/v438/n7070/full/438900a.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Hansen Sean, Berente Nicholas, Lyytinen Kalle *Wikipedia, Critical Social Theory, and the Possibility of Rational Discourse*, „The Information Society” January 2009, vol. 25, no. 1.
- GNE Help – Moderators, <http://gne.sourceforge.net/eng/help/moderators.htm> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Jemielniak Dariusz *Życie wirtualnych dzikich. Netnografia Wikipedii, największego projektu współtworzonego przez ludzi*, Warszawa 2013.
- Jordan Stephen T. *The Problem of the Aggregate Author. Attribution, Accountability, and the Construction of Collaborative Knowledge in Online Communities*, „International Journal of the Book” 2007, vol. 4, issue 4.
- Hartling Florian, *The Digital Author? Authorship in the Digital Era w: The Author: Who or What is Writing Literature?*, red. Vanesa Matajc, Gašper Troha, Ljubljana 2009.
- Landow George P. *Hypertext 3.0. Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*, Baltimore 2006.

- Lim Sook, Kwon Nahyun *Gender differences in information behavior concerning Wikipedia, an unorthodox information source?*, „Library & Information Science Research”, July 2010, vol. 32, issue 3.
- London Jack, Eden Martin, przeł. Z. Glinka, Warszawa 1990.
- Mehler Alexander, Pustynnikov Olga, Diewald Nils *Geography of social ontologies: Testing a variant of the Sapir-Whorf Hypothesis in the context of Wikipedia*, Computer Speech & Language. Jul 2011, vol. 25, issue 3.
- Miller Nora, *Wikipedia and the Disappearing „Author”*, „ETC: A Review of General Semantics”. Jan 2005, vol. 62, issue 1.
- Luyt Brendan, Aaron Tay Chee Hsien, Hai Thian Lim, Kian Hong Cheng *Improving Wikipedia's accuracy: Is edit age a solution?*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology”, January 2008, vol. 59, issue 2.
- Pfeil Ulrike, Zaphiris Panayiotis, Ang Siang Chee *Cultural Differences in Collaborative Authoring of Wikipedia*, „Journal of Computer-Mediated Communication”, October 2006, vol. 12, issue 1.
- Poe Marshall *The Hive*, „The Atlantic Monthly”, September 2006, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/the-hive/305118> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Priedhorsky Reid, Chen Jilin, Lam Shyong, Panciera Katherine, Terveen Loren, Riedl John *Creating, Destroying, and Restoring Value in Wikipedia w: Proceedings of the 2007 International ACM Conference on Supporting Group Work*, red. T. Gross, Nowy Jork 2007.
- Reagle Joseph, Rhue Lauren *Gender Bias in Wikipedia and Britannica*, „International Journal of Communication” 5 (2011).
- Reavley N.J., MacKinnon A.J., Morgan A.J., Alvarez-Jimenez M., Hetrick S.E., Killackey E., Nelson B., Purcell R., Yap M.B.H., Jorm A.F. *Quality of information sources about mental disorders: A comparison of Wikipedia with centrally controlled web and printed sources*, „Psychological Medicine” 2011 nr 8.
- Stallmann Richard, GNU Manifesto, 1985, <https://www.gnu.org/gnu/manifesto.en.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Stallmann Richard, *The Free Universal Encyclopedia and Learning Resource*, 1999, <http://www.gnu.org/encyclopedia/free-encyclopedia.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).
- Welcome to Citizendium, http://en.citizendium.org/wiki/Welcome_to_Citizendium 2013 (dostęp: 9 grudnia 2013).

Welcome to GNE, <http://gne.sourceforge.net/eng/index.html> (dostęp: 9 grudnia 2013).

Wikipedia As An Academic Source, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikipedia_as_an_academic_source (dostęp: 9 grudnia 2013).

Wikiprojekt:LGBT, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Wikiprojekt:LGBT> (dostęp: 9 grudnia 2013).

Technologia wiki jako przedmiot badań literackich

Celem artykułu jest pokazanie możliwości naukowego ujęcia zjawisk tekstualnych dotyczących technologii wiki w ogólności, a Wikipedii w szczególności z perspektywy badań literackich. Przedstawione zostają różne podejścia metodologiczne reprezentowane przez badaczy problematyki, takie jak badania kulturowe, studia gender oraz analizy z zakresu komunikacji literackiej. Okazuje się, że Wiki i Wikipedia nie tylko oferują znakomite możliwości badawczego wglądu w proces społecznej produkcji wiedzy, ale również, wbrew popularnym mniemaniom, dostarczają materiałów cennych w badaniach literackich i w edukacji.

Wiki as an Object of Literary Research

The purpose of this article is to propose a scientific approach to textual phenomena related to wiki technology in general and Wikipedia in particular from a perspective of literary studies. The author dwells on diverse approaches such as cultural criticism, gender studies and literary communication. Wiki and Wikipedia offer excellent opportunities for scientific insight into the process of social production of knowledge. Moreover, contrary to popular belief, they provide valuable materials for literary studies and education.